

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

กรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงของประเทศไทยมาตั้งแต่ พ.ศ.2325 ซึ่งในช่วงแรก ๆ ของการสร้างพระนคร มีการแบ่งเขตเมืองชั้นใน โดยใช้คูเมืองเป็นหลัก คือ คลองหลอดในปัจจุบัน ในช่วงแรก ๆ นี้มีการค้าขายที่สำคัญของกรุงเทพฯ ในการคมนาคมขนส่งทางน้ำเป็นหลัก ย่านพาณิชย์กรรมในช่วงนี้ที่สำคัญได้แก่ สาเพิง, ตลาดสะพานหัน, ตลาดวัดเกาะ เป็นต้น¹ ต่อมา ร.1 โปรดฯให้ขุดคลองคูเมืองใหม่ เรียกว่า คลองรอบกรุง(คลองบางลำพูหรือคลองโอรังในปัจจุบัน) ทาให้ตัวเมืองกรุงเทพฯ ขยายออกไปตามแนวคลองดังกล่าว ต่อมาในสมัย ร.4 โปรดฯให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้น และตัดถนนที่สำคัญ ๆ หลายสาย เช่น ถนนเจริญกรุง, ถนนบำรุงเมือง, ถนนเฟื่องนคร เป็นต้น ทำให้เกิดการขยายตัวของย่านพาณิชย์กรรมขึ้นตาม 2 ฝากถนนดังกล่าว โดยใช้ตึกแถวซึ่งเลียนแบบสิงคโปร์เป็นสถานที่ประกอบการค้า และในสมัย ร.5 ได้ทรงโปรดฯให้ตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนเขาวราช, ถนนราชวงศ์, ถนนสีลม, ถนนสีพระยา และถนนสาทร เป็นต้น² ทำให้ย่านพาณิชย์กรรมเดิมของกรุงเทพฯ ขยายตัวออกไปตามถนนสายใหม่ ๆ ที่ตัดขึ้น เช่น ย่านเขาวราช ซึ่งเป็นย่านการค้าของคนจีน โดยขยายตัวมาจากย่านสาเพิงตามถนนเขาวราช และถนนเจริญกรุง, ย่านสีพระยา-สีลม-บางรัก อันเป็นย่านการค้าของชาวตะวันตก รวมทั้งเป็นสถานที่ตั้งของสถานทูตของประเทศตะวันตกด้วย, ย่านบางลำพู อันเป็นย่านการค้าของคนไทย เป็นต้น

เมื่อ ร.5 ทรงโปรดฯให้ตัดถนนสามเสนและถนนกรุงเกษม ขึ้นทางด้านเหนือของพระนคร ทาให้ความเจริญขยายตัวไปตามถนนดังกล่าว นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริขยายผังเมืองของกรุงเทพฯ ออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จึงโปรดฯ ให้สร้าง ถนน

1 ชัย เรื่องศิลปะ, ประวัติศาสตร์ไทย (สมัย พ.ศ.2352-2353) คำนเศรษฐกิจ, (พิมพ์ครั้งแรก, สรรักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522) หน้า 34

2 ทองค่อ กลัษณ์ ๓ อมุธยา, กรุงเทพฯ นคร 2527, หน้า 24-31

ราชาเนิน และทางด้านตะวันออกของพระนครโปรดฯให้ตัด ถนนประแจจีน(ถนนเพชรบุรีในปัจจุบัน)ขึ้น ทาให้เขตเมืองของกรุงเทพฯขยายตัวออกไปตามถนนดังกล่าว³ สำหรับเขตที่อยู่นอก เนื่องจาก เขตดังกล่าว จึงเป็นเขตนอกเมือง หรือชานเมืองกรุงเทพฯ

ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 จนกระทั่งถึงช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ในช่วงตั้งแต่รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม จนกระทั่งสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการตัดถนนสายต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงการคมนาคมขนส่งทางบกจากกรุงเทพฯ ให้กระจายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ได้แก่ ทางด้านภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการตัดถนนหลายชั้นเป็นถนนสายประธาน, ทางด้านภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการตัดถนนหลายชั้นเป็นถนนสายประธาน, ทางด้านภาคใต้และภาคตะวันตกได้ตัดถนนเพชรเกษม เป็นถนนสายประธาน และทางภาคตะวันออกรวมทั้งชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้ตัดถนนสุขุมวิทเป็นถนนสายประธาน ซึ่งถนนทั้ง 3 สายดังกล่าวเป็นถนนสายสำคัญของประเทศตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน กรุงเทพฯได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งกลายเป็นเอกนครหรือเมืองเอกเดี่ยว (Primate City) และเป็นศูนย์กลางในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการปกครอง, เศรษฐกิจ, การศึกษา, การพาณิชย์กรรม ฯลฯ ทาให้บางคนเรียกกรุงเทพฯ คือประเทศไทย การที่รัฐบาลได้ตัดถนนสายประธานดังกล่าวทั้ง 3 สาย รวมทั้งถนนสายย่อยอื่น ๆ เพื่อเชื่อมโครงข่ายถนนให้ติดต่อกันได้สะดวก ทาให้ความเจริญขยายตัวออกไปตามเส้นทางสำคัญดังกล่าวจนกระทั่งถึงชานเมืองออกไป เรียกว่าเป็นการขยายตัวแบบ Ribbon Development ทาให้ผู้คนจำนวนมากทยอยกันไปอยู่อาศัยตามชานเมืองห่างไกลจากตัวเมืองเดิมออกไป จึงเป็นเหตุทาให้ศูนย์กลางธุรกิจการค้า หรือย่านพาณิชย์กรรมเกิดขึ้นในบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ เพื่อรับหน้าที่ในการให้บริการแก่พื้นที่ชานเมืองในทิศทางต่าง ๆ ตามถนนสายประธานเหล่านั้น ย่านพาณิชย์กรรมหลักดังกล่าวได้ปรากฏขึ้นตั้งต่อกันอยู่ตามถนนสายหลักดังกล่าว เช่น ด้านเหนือรวมทั้งตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ บริเวณย่านสะพานควาย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่ถนนพหลโยธินตัด

³ ทองค้อ กล้าขำมี ๗ อยุธยา, กรุงเทพมหานคร2527, หน้า 24-31.

กับถนนประดิพัทธ์ และถนนสุทธิสาร, ด้านตะวันออกคือบริเวณย่านตลาดพระโขนง
ริมถนนสุขุมวิทบริเวณปากซอยสุขุมวิท 71, ด้านตะวันตก ได้แก่ บริเวณตลาดบางแค
ริมถนนเพชรเกษม และด้านใต้ ได้แก่พระประแดง⁴ ซึ่งบริเวณย่านพาณิชย์กรรมทั้ง
กล่าวมาแล้วเป็นย่านที่ประกอบกิจกรรมทางการค้าเพียงอย่างเดียว ดังเช่นบริเวณย่าน
สยามสแควร์, ย่านราชประสงค์ ฯลฯ แต่ยังคงประกอบไปด้วยบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัย อาทิ
บ้านสวนแก้ว, บ้านจัดสรร, หอพัก เป็นต้น รวมทั้งอาคารพาณิชย์ที่ใช้ประกอบกิจการค้าก็ใช้
เป็นที่อยู่อาศัยแบบตัวด้วย จึงจัดได้ว่าในบริเวณดังกล่าวเป็นการใช้ที่ดินแบบผสมระหว่าง
ที่อยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม และในปัจจุบันเขตเมืองของกรุงเทพฯ ยังคงขยายตัวออกไป
เรื่อย ๆ ทำให้เกิดย่านพาณิชย์กรรมย่อย (Subcenter) เพื่อบริการแก่ประชาชนในพื้นที่
ดังกล่าว เช่น ย่านลาดพร้าว, ย่านบางกะปิ, ย่านสะพานใหม่, ย่านรามคำแหง
 เป็นต้น ซึ่งในบริเวณดังกล่าวมีการขยายตัวเนื่องจากมีหมู่บ้านจัดสรรตั้งอยู่ในบริเวณดัง
กล่าวมาก เนื่องจากในเขตชั้นในของกรุงเทพฯ เป็นแหล่งงานที่สำคัญ ทั้งทางด้านราชการ
และธุรกิจเอกชน ส่วนเขตชั้นกลางและเขตชั้นนอกของกรุงเทพฯ เป็นเขตที่อยู่อาศัยหนาแน่น
มาก, ปานกลาง และน้อย โดยมีหมู่บ้านจัดสรรทั้งของรัฐบาลและเอกชนไว้รองรับการ
ใช้บริการจากประชากรที่เพิ่มขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4 เกียรติ จีวะกุลและคณะ, ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ, 2525

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของย่านพาณิชย์กรรม ในย่านสะพานควาย ที่มีต่อชุมชนโดยรอบย่านพาณิชย์กรรมนั้น
2. เพื่อศึกษาการใช้ที่ดิน เพื่อการพาณิชย์กรรมในย่านสะพานควายว่าประกอบด้วยกิจการอะไรบ้าง, การให้บริการทางการค้าต่าง ๆ แก่ประชาชน รวมทั้งการใช้บริการของประชาชนในย่านสะพานควาย และในบริเวณพื้นที่โดยรอบ
3. เพื่อศึกษาถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในย่านสะพานควาย เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไข

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษานี้จะแบ่งขอบเขตออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ขอบเขตทางด้านพื้นที่ศึกษา

ย่านสะพานควาย เป็นพื้นที่ในการปกครองของแขวงสามเสนใน เขตพญาไท ซึ่งเขตพญาไทจัดเป็นเขตชั้นในเขตหนึ่งของกรุงเทพฯ โดยที่เดิม(ก่อน พ.ศ.2532) เขตพญาไทประกอบด้วยแขวงทั้งหมด 5 แขวง คือ แขวงสามเสนใน มีพื้นที่ 10.265 ตารางกิโลเมตร (6,415.625 ไร่), แขวงถนนพญาไท มีพื้นที่ 1.136 ตารางกิโลเมตร (710 ไร่), แขวงถนนเพชรบุรี มีพื้นที่ 1.148 ตารางกิโลเมตร (717.5 ไร่), แขวงทุ่งพญาไท มีพื้นที่ 2.859 ตารางกิโลเมตร (1,786.875 ไร่) และแขวงมักกะสัน มีพื้นที่ 2,321 ตารางกิโลเมตร (1,450.625 ไร่) โดยในปัจจุบันนี้เมื่อกรุงเทพมหานครเพิ่มเขตการปกครองจากเดิม 24 เขต เป็น 36 เขต ทำให้เขตพญาไทเหลือเพียงแขวงสามเสนใน แขวงเดียวเท่านั้น ส่วนอีก 4 แขวงคือ แขวงถนนพญาไท, แขวงถนนเพชรบุรี, แขวงทุ่งพญาไท และแขวงมักกะสัน ไปขึ้นอยู่กับเขตราษฎร์เทพราชที่จัดขึ้นใหม่ และแขวงสามเสนในมีอาณาเขตดังนี้คือ ทิศเหนือจรดคลองบางซื่อ ติดกับเขตจตุจักร, ทิศตะวันออก จรดถนนวิภาวดี-รังสิต และถนนอโศกดินแดง ติดเขตห้วยขวาง และเขตราษฎร์เทพราช, ทิศตะวันตกจรดทางรถไฟสายเหนือ ติดกับเขตจตุจักร และทิศใต้จรดคลองสามเสน ติดกับเขตราษฎร์เทพราช

■ พื้นที่ศึกษา

แผนที่ที่ 1

บ ท บ า ท

ของ
 สำนักวิชา
 ที่มีต่อชุมชน
 กรณีศึกษา
 สำนักสหประชาชาติ

แสดง _____
 พื้นที่ศึกษา

ที่มา _____
 กองพัฒนามหาวิทยาลัย
 มาตรฐาน

สำหรับขอบเขตพื้นที่ของย่านสะพานควาย จะอยู่ระหว่างบริเวณสี่แยกสะพานควายที่ถนนพหลโยธินตัดกับถนนประดิพัทธ์ โดยทิศเหนือจดคลองบางซื่อ, ทิศตะวันออกจดถนนสาทรวิภาค และช่วงต้นของถนนสุทธิสารวินิจฉัย-ซอยอินทราภระ 1, ทิศตะวันตกจดคลองประปาสามเสน (บริเวณสี่แยกประดิพัทธ์), ทิศใต้จดซอยพหลโยธิน 9

2. ขอบเขตทางค่านี้อา

จะเน้นศึกษา "ย่านสะพานควาย" ในด้านบทบาทและความสำคัญของย่านพาณิชย์กรรมแห่งนี้ ที่มีผลต่อชุมชนโดยรอบ (โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่ศึกษา) ในแขวงสามเสนใน เขตพญาไท และ เขตอื่น ๆ โดยรอบ โดยศึกษาถึงการใช้จ่ายเงินเพื่อการพาณิชย์กรรม รวมทั้งที่พำนักอาศัยในย่านดังกล่าวว่าประกอบด้วยกิจการอะไรบ้าง, การให้บริการแก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนโดยรอบบริเวณ และประชาชนจากพื้นที่อื่น รวมทั้งการมาใช้บริการของประชาชนในย่านดังกล่าว และประชาชนที่อยู่อาศัยนอกพื้นที่ศึกษา เพื่อศึกษาถึงขอบเขตการให้บริการ

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

1. ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน, ทฤษฎีการใช้ที่ดินของเมือง รวมทั้งทฤษฎีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีผู้รวบรวมไว้แล้วทั้งของทางราชการและเอกชน ทางด้านเศรษฐกิจ, สังคม, ประชากร และภาพถ่าย จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเอกสารวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) โดยการสังเกตการณ์เกี่ยวกับการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมและเพื่ออยู่อาศัยในบริเวณย่านสะพานควาย ; การออกแบบสอบถาม, การสัมภาษณ์โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างและเลือกตัวอย่างแบบบังเอิญ โดยจะสอบถามจากผู้ประกอบการค้า และผู้ใช้บริการซึ่งอยู่ในชุมชนโดยรอบสะพานควาย

4. วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้โดยวิธีการทางสถิติแบบร้อยละ (Percentage)

5. นำเสนอผลการศึกษารูปของการบรรยาย, ตาราง, แผนภูมิและแผนที่

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ จากการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) โดยการออกแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการค้าและผู้ให้บริการ ในบริเวณพื้นที่ศึกษาและการสังเกตการณ์เกี่ยวกับการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม และเพื่ออยู่อาศัย, ลักษณะอาคาร ฯลฯ ในบริเวณพื้นที่ศึกษา

2. ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้มีผู้รวบรวมไว้แล้ว เช่น สถิติ, เอกสารต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการ และ เอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น

- สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
 - สำนักงานเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
 - สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
 - กองผังเมือง สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร
 - กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด
- ฯลฯ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาครั้งนี้

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทและความสำคัญของย่านพาณิชย์กรรม (สะพานควาย) ต่อชุมชนที่อยู่ในบริเวณโดยรอบพื้นที่ศึกษา
2. ทำให้ทราบถึงกิจกรรม, วิธีการในการประกอบการค้า และประเภทของกิจการค้าต่าง ๆ ในย่านสะพานควาย
3. ทำให้ทราบถึงรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมและเพื่ออยู่อาศัย ในย่านสะพานควาย รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว เพื่อเสนอแนวทางแก้ไข

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชนสะพานควาย หมายถึง กลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า "สะพานควาย" อันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนใหญ่ คือ กรุงเทพมหานคร

1.8 ข้อจำกัดทางการศึกษา

การสัมภาษณ์ผู้ใช้บริการในการศึกษาค้างนี้ เป็นการสัมภาษณ์เฉพาะในช่วงกลางวัน (ตั้งแต่เวลาประมาณ 10.00 - 17.00 น.) เท่านั้น ไม่ครอบคลุมถึงผู้ใช้บริการทั้งหมดในย่านสะพานควาย ซึ่งมีผู้ใช้บริการทั้งช่วงกลางวันและกลางคืน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย